

SZEMLE

A HATÁRVÉDELEM ÉVSZÁZADAI SZÉKELYFÖLDÖN

Csíkszék és a Gyimesek vidéke

*(Szerk. és a jegyzékeket összeállította Nagy József. Szépvíz Egyesület, Csíkszereda, 2018. 406 o.
ISBN 978-973-0-26949-9)*

Tartalmas, rendkívül igényes, nagyon szép kivitelű, több mint 350 tételes, színes képmellékletekkel ellátott, térképekkel, gazdagon illusztrált, tartalmát tekintve színvonalas tanulmánykötet jelent meg a katonáskodó székely társadalom múltjáról a szerzőknek, a kötetet szerkesztő Nagy Józsefnek, a Szépvíz kiadónak és a csíkszeredai Alutus Nyomdának köszönhetően.

A szerkesztői bevezetőből (amely románul és angolul is olvasható) kiderül a tanulmánykötet szerzői gárdájának célkitűzése: a könyv feladata, hogy végigkövesse Székelyföld eddig feltárt hadtörténetét az Árpád-kortól egészen a második világháború végéig, hangsúlyt helyezve a különböző korok székely hadszervezeteinek bemutatására, a székelyek speciális hadviselési kultúrájának elemzésére az eddig megszületett részmunkák alapján – kiindulópontot szolgáltatva egy majdani nagyívű, Székelyföld hadtörténetének egészét feltáró szintézishez. A kötet hét szakmai fejezetből áll, valamint rendhagyó módon a történeti örökség megóvásáról, ápolásáról, kulturális vetületeiről és ezek turizmus területén való felhasználásáról szóló fejezetből Horváth Alpár tollából. A mostani ismertetés a hadtörténeti-szakmai vonatkozásokra terjed ki.

Ladó Árpád Gellért nyitó tanulmánya a kezdetektől, a XI. századtól egészen a mohácsi csatavesztésig (1526) foglalja össze a középkori székely hadszervezet történetét. Az írásos kútfők szegényessége miatt a kutatás a régészeti és művészettörténeti emlékekre, tárgyi forrásokra (freskómaradványok, kódexrészletek, fegyverleletek, kályhacsempék, épületszobrászati elemek, az épített örökség maradványai mint menedékvárak, templomvárak, megerősített udvarházak régészeti leletei) támaszkodik. Utóbbiak tehát nem kiegészítik a kutatást, hanem jobb híján ezekkel kell beérnie a történésznek. Ez a magyarázata többek között annak, hogy még olyan alapvető kérdéseket sem lehet megnyugtatóan tisztázni, mint az, hogy a székelység eredetileg egy elsődlegesen a határvédelemmel megbízott népesség volt-e vagy eleve kiváltságokkal rendelkező, s ennek keretében vagy fejében katonáskodási feladatokat is ellátó társadalmi réteg. Az Árpád-kortól már bizomyosan elővéd és portyázó feladatokat láttak el. A legbiztosabb információkkal a székely társadalmon belüli átalakulása: rétegződés, hármas tagozódás (főnépek, lófők, közszekelyek) időszakából, a XV. századból rendelkezünk, de ebből csak mozaikos kép alakítható ki a konkrét harcselekményekről. Annyi mindenesetre tisztázott, hogy a székely haderőnek a középkor vége felé alapvetően elővéd szerepe volt a Magyar Királyság hadseregében. Ami pedig a harcmodort illeti: a sztyeppei könnyűlovas harcmodor maradványai mutatathatók ki a nyugati harcmodor mellett a székely határőröknél. Viseletük, fegyverzetük minden korban a harctéri igényeknek megfelelően módosult, s az Erdélyi Fejedelemség

kialakulásának idejére, a kora újkorra a könnyűfegyverzetű katonaság formájában állapodott meg.

Szintén a középkorról szól Botár István régész tanulmánya, melyet a kutató a Szépvíz környéki templomok és kápolnák ásatási eredményeinek alapján készített. Ezek a régészeti emlékek az egykori Csíkszentmiklós középkori egyházmegye területén találhatóak, egy olyan területen, ahol a XII. században már a keleti határ felügyeletével foglalkozó népesség falvai sorakoztak. Azonban határvédő várak és az ezek között húzódó védelmi vonalról eddig nem kerültek elő leletek. A domborzati viszonyok egyértelműen a hágók, átjárók, utak védelmét alakították ki. Ezért kiemelt szerepe van a falvak területén lévő vagy azokhoz köthető templomoknak, például Csíkszentmiklósnak, vagy a borzsovai kápolnának, illetve annak középkori, kőből épített udvarházának, a széphavasi Szent László kápolnának, amit a régészek részletesen feltártak, s nem kevésbé azoknak a fegyvermaradványoknak is, melyeket ezen építészeti leletek feltárásakor találtak a kutatók (például a szépvízi lándzsacsúcs) az ásatásokon.

Egészen más jellemzi a téma kutatását a kora újkorban. B. Szabó János *A székelyek szerepe Erdélyben a mohácsi csatától a Habsburg uralom megszilárdulásáig (1526–1709)* című tanulmányában kiadott források – elsősorban az *Erdélyi Országgyűlési Emlékekben* megjelentetett kútfők –, valamint legnagyobb részt a korra vonatkozó, Erdély történetét tárgyaló, politikátörténeti szakirodalom alapján készítette el összefoglalóját. Végigvezeti az olvasót azon a történeti folyamaton, ahogyan a székelyek a mohácsi csatát követő trónviszályokban betöltött meghatározó katonai szerepüktől eljutottak odáig, hogy a Habsburg uralom alatt szinte magától felszámolódott katonai szerepvállalásuk, miután hadviselési kötelezettségük a Rákóczi-szabadságharc után megszűnt.

A székely haderő létszáma a legóvatosabb becslések szerint 1526-ot követően húszezer fő volt, s miután Szapolyai János – aki előzőleg, még erdélyi vajdaként, lázadásai ellen több ízben erélyesen fellépett – királlyá választása után egyrészt határozottságot, másrészt kompromisszumkészséget mutatott, valamint felvállalta Hunyadi Mátyás és Ulászló központosító politikáját. Ezért a székely „natio” kollektív szabadságuk és kiváltságaik tiszteletben tartásáért pártjára állt. A Szapolyai-dinasztia az ezt követő két és fél évtizedben katonai erejükre nagyban támaszkodott, azonban sorozatosan megsértette kiváltságaikat, mert nem mondhatott le adóztatásukról. A Habsburgok, kihasználva ezt a korszakban permanensen jelen lévő ellentmondást, illetve az ebből adódó feszültséget, több ízben is megosztották a székely haderő egységét: egy részük például 1562-ben a nyílt lázadásig jutott. Megváltoztak a székelység katonai feladatai is. Politikai belviszályokban voltak szereplők, ugyanakkor korábbi határőr szerepük Erdély geostratégiai helyzetének megváltozása miatt fokozatosan csökkent: az Oszmán fennhatóság következtében egyfajta belső határrá vált Erdély határvidéke, továbbá Erdély a Habsburg Birodalommal került szomszédságba, melynek következtében a partiumi részen egy várakra alapozott új határvédelmi rendszer épült ki. Ez a szituáció a székely társadalom átalakulásához vezetett: kiváltságaik felszámolása után túlnyomó részük eladományozható fejedelmi jobbággá vált, a jobbágyságra érvényes adókötelezettséggel és kollektív jogaik elvesztésével, megmaradván katonai kötelezettségük is, míg a nemesekként kezelt primorok a fejedelem katonai szolgálatában gyakorlatilag a magyarországi közép- és kisbirtokos nemesekhez hasonló státusba kerültek.

A XVI. század második felétől a XVII. század közepéig egyfajta új szerep jutott a székely katonaságnak: nem elsősorban a határok védelme, hanem a szomszédos vajdaságok – Moldva, Havasalföld – instabil katonai-politikai helyzete miatt volt rájuk szükség. Első ízben Báthory István uralkodása alatt rendelték ki az erdélyi hadakat 1574-ben szultáni parancsra Moldvába, hogy elűzzék a szultán ellen lázadó Ioan cel Cumplit vajdát. Ezzel egyidejűleg a két fejedelemség udvarában komoly szerep jutott az erdélyi zsoldosoknak, kiknek jórésze szintén a székely haderőből verbuválódott. A különböző hadseregekben harcoló székely kontingensek létszámát ebben az időszakban is csak becsülni lehet, mint ahogyan az erdélyi székely hadseregét is, mert a hadakozókról csak részleges összeírások maradtak fenn, melyekről B. Szabó János az 1569–1685 közötti időszakra vonatkozóan egyébként remek összefoglaló táblázatot közölt (152. o.)

Adódik a kérdés: vajon változott-e a székely hadszerkezet, haderő mértéke, minősége a politikai-katonai stabilitást biztosító Erdélyi Fejedelemség fénykorában – Bethlen Gábor uralkodástól Apafi Mihály trónra kerüléséig? A pontosabb adminisztráció miatt a forrásadottságok kedvezőbbek, ezért nem nehéz a kérdést megválaszolni. Bethlen Gábor uralkodása elején, 1614-ben nagyszabású összeírást rendelték el Székelyföldön, melynek szakirodalmi feldolgozása (Demény Lajos, Tüdösné S. Kinga jóvoltából) megtörtént. A felmérés alapján megállapítható, hogy megkezdődött a korábbi folyamat visszafordítása: a jobbágyosorba jutott székelyek nagy számban kerültek vissza hadi szolgálatba – a jobbágy székelység 15%-a ekkor már hadi szolgálatba újra bevonott családot jelentett. I. Rákóczy György folytatta Bethlen hagyományait – nemcsak a katonaság pontos nyilvántartását illetően. Vigyázott arra, hogy a székely haderő létszáma megmaradjon, sőt, a Rákóczyak idején az intenzív hadi események miatt az egyéni kiváltságolások is folytatódtak – ekkor vált tömeges jelenséggé, hogy a székely családok nagy számban emelkedtek a lófők vagy a darabontok rendjébe. II. Rákóczy György uralkodása (1648–1657) idején 1655-ben volt a legmagasabb a kiváltságolások száma.

Az 1657. évi lengyel hadjárat és az 1658. évi török–tatár háború nagy pusztulást hozott a székelyekre, mégis a fejedelmi politika következtében ők tartottak ki Rákóczy mellett Erdélyben a legtovább, halála pillanatáig. Barcsay rövid fejedelemsége után (1658–1660) a török támogatását élvező Apafit Csíkszék vonakodott elismerni, ami által a székelység végleg szembekerült az Oszmán Birodalommal, aminek katasztrofális következményei voltak: 1657 és 1661 között a hadakozó székely lakosság körülbelül egyharmada veszett oda a harcokban.

Az Apafi-korban a székely haderő egy részét a török betörések miatt szülőföldjüktől távoli határvárakba, például Husztra vagy Szamosújvárra rendelték. A korszak végének sorozatos magyarországi hadjárataiban jelentős számban vettek részt, mintegy 7000 fős létszámban, s Thököly színrelépéséig e haderő nagyjából fele folyamatosan a határon túl kényszerült hadban szolgálni. Thököly Imre hadseregében aztán gyakorlatilag a teljes székely haderőt megtaláljuk. Amikor Kara Musztafa 1683-ban az európai vazallus államok seregét bevonva Bécs ostromára készült, 6000 fős erdélyi hadsereg is csatlakozott hozzá, melynek legnagyobb részét a székelyek adták. Azonban annak ellenére, hogy az oszmán had utóvédjeként viszonylag zavartalanul tudtak Buda alá visszavonulni, mégis odaveszett a had mintegy fele a járványok miatt. Ettől kezdve mutatható ki, hogy a székely elit egyre kevésbé a katonai pályán kereste előrejutásának lehetőségét. Az Apafi-korban gyakorlatilag ismét megszűnt a székelyek adómentessége, nehezedett a katonás-

codó rétegek sorsa. Az permanens hadakozás miatt is folyamatosan romlott mind társadalmi, mind anyagi szempontból a helyzetük: tartalékaik kimerültek, a katonaköteles családokban nagyon megnőtt a hadképtelen rokkantak, az árvák száma.

E folyamatok következtében annak, hogy a székelység II. Rákóczi Ferenc fejedelem oldalán részt vett annak szabadságharcában, mind politikai, mind társadalmi, mind egzisztenciális-szociális okai voltak. 1690 után a hagyományos székely berendezkedést szétzilálta az új közigazgatási és adórendszer, továbbá erősen elvált a gazdagodni képes elit a székely társadalom többi rétegétől. Amikor Rákóczi 1704 kora őszen összeíratta az erdélyi hadakat, a 20 ezer fős katonaságnak már csak mintegy ötödét tette ki a székely had. A folyamatos hadakozás közben a kuruc állam vezetői megpróbálkoztak a regularizálással. A folyamat 1708-ra érte el Székelyföldet: ekkorra pro forma Háromszék már egy külön kuruc ezredet alkotott, Aranyos- és Marosszék pedig közösen alkotott egy ezredet (Udvarhelyszék nem alkotott tényleges ezredet.) Végül is az elhúzódó háborúban csak azok a területek tartottak ki végig a kuruc állam oldalán, amelyek megmaradtak annak fennhatósága alatt, így 1708-ban Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék I. Lipótra esküdött föl.

B. Szabó János tanulmányában a következőkben arról olvashatunk, hogy a székely hadsereg milyen elvek, taktika, politikai koncepciók szerint és körülmények között teljesítette eredeti feladatát, a határvédelmet, majd a tanulmányt a katonaság korabeli felszerelésének, fegyverzetének bemutatása zárja.

A kötetből kimaradt a székely társadalom katonai szerepvállalásának, társadalmának bemutatása Habsburg birodalmi keretek között a XVIII. század nagyobbik felében. A csíkszéki határőrvidék 1764–1851 közti történetét Csikány Tamás foglalta össze, aki azonban felvállalta tanulmánya bevezetőjében a Katonai Határőrvidék kialakulásának, fejlődésének bemutatását egészen a középkor végétől, valamint összefoglalta a székely hadak XVIII. századi szerepvállalását. Ennek lényege, hogy a határőrezredek serezzerekké alakították át s 1769-ben 73. és 74. sorszámmal betagolták Habsburg birodalmi hadseregbe Erdélyi 1. és 2. székely határőr gyalogezred elnevezéssel, melynek folyamatát Csikány Tamás részletesen tárja elénk. Az erre az időszakra jellemző jó forrásadottságoknak köszönhetően többek között szép összefoglaló táblázatot készített az 1. székely határőr gyalogezred őrhelyeinek és őrsegeinek 1774. évi megoszlásáról, a határok védelmében kifejtett katonai szerepvállalásukról – bár feladataik közé nem csak a határvédelem tartozott (részvétel európai háborúkban is, idegen hadszíntereken, például a bajor örökösödési háborúban).

Kitüntetett szerepet kapott a tanulmányban az a szerepvállalás, amely az orosz–török háború következtében a Habsburg politikát is hadakozásra sarkallta az Oszmán/Török Birodalom ellen. Az erdélyi hadtest részeként az 5000 főt számláló székely határőrezredek a Dnyepertől egészen az Adriai-tengerig terjedő, szinte irreálisan hosszú, kordonyszerű vonal Déli-Kárpátokon át húzódó, a Piricska-hágótól a Vulkan-szorosig terjedő szakaszán sorakoztatták fel azzal a fő stratégiai céllal, hogy a Habsburg hadsereg elfoglalja Belgrádot, majd Boszniát, s az oroszokkal együtt Vidint. Ebben a háborúban a székely határőrezredek szerencsés módon Erdélyt és közvetlen hazájukat, Székelyföldet védhették. A székelyek számára intenzív harcokat eredményező háború végül alapvetően teljesítette „küldetését”, 1789-ben elfoglalta a birodalmi hadsereg Bukarestet és Belgrádot is.

De a Poroszország irányából jelentkező katonai fenyegetés miatt 1790 szeptemberében fegyverszünetet, majd békét kötöttek a felek (szisztovói béke).

A székely határőr ezredeket 1789-ben új sorszámmal látták el (14–15. határőr gyalogezred és 11. huszárezred), s nagyot változtattak ruházatukon, felszerelésükön. Ez az az időszak, amikor már nagyon részletes kimutatások állnak rendelkezésre mind a szervezetet, mind a létszámokat illetően, de nagyságrendileg nem változott a korábbi időkhöz képest a katonai szolgálatot teljesítők száma (összesen kb. 4000 fő). A napóleoni háborúk idején idegen hadszíntereken harcoltak, majd békés időszak következett a határőrvidéken, ami 1848-ig tartott. Ebben az időszakban ugyanakkor parázsló társadalmi feszültség alakult ki a katonacsaládok és a provincialisták, azaz a zsellér- vagy jobbágycsaládok között. Csikány Tamás részletesen bemutatja a székely társadalom feladatait, tagozódását, törvénykezését – ami szintén kettős volt –, de kitér olyan kérdésekre is, mint a termelés, vagy az oktatásügy. A rendszer sok szempontból – történelmi örökséget hordozva – ellentmondásos volt, amin a reformkori országgyűlések sem tudtak változtatni.

Az 1848–49-es szabadságharcban elsőként a '48 nyarán kibontakozó szerb felkelés megfékezésében vett részt a székely katonaság alkalmilag összeállított, hiányos kontingense a független, felelős magyar kormány oldalán. A szabadságharc folyamán nem sikerült a teljes székelységet aktivizálni, aminek egyik oka az volt, hogy míg Erdélyből kivonták e csapatokat, az otthon maradtakat folyamatosan fenyegették a román, szász felkelők. A román felkelés megindulása (1848. október eleje) sarkallta aktivitásra, illetve ezzel egyidejűleg önszerveződésre, így szervezeti átalakulásra az addig otthon maradt ezredeket (is), s az agyagfalvi gyűlésen elhatározták a határőr rendszer megszüntetését és a honvéd alakulatokhoz történő bevonulást, az idősebbek nemzetőrséghez való csatlakozását. Ennek következtében megindulhatott egy székely haderő szervezése Sombori Sándor ezredes főparancsnokságával. Feladatuk az volt, hogy megakadályozzák Székelyföld elszigetelését a császári csapatok által, valamint megfékezzék a román és szász felkelőket. A rosszul szervezett és vezetett, gyengén felszerelt ezred november 5-én Marosvásárhelyen megsemmisítő vereséget szenvedett, ezt követően Háromszék kivételével a székek sorban behódoltak. A következő, aki Székelyföld haderejének megszervezésével próbálkozott, Bem tábornok volt. Azonban csak töredékükre számíthatott (három újjászervezett csíki zászlóaljra, a háromszékiek és a székely huszárezred három századára Gál Sándor ezredes főparancsnoksága alatt). Erdély felszabadítása után Bem újjászervezte az erdélyi hadtestet, s a volt határőr zászlóaljok a szabadságharcban a továbbiakban bőven kivették részüket: a Kárpátok szorosait védték az orosz–osztrák támadással szemben 1849 nyarán.

A szabadságharc leverése után birodalmi kereteken belül, a korábbi szabályok szerint visszaállították az előző szervezeti egységet. A tisztek és altisztek túlnyomó része hiányzott, sokan közülük meghaltak, megsebesültek, emigrációba kényszerültek, illetve a megtorlásoknak estek áldozatul. Az altiszteket birodalmi serezekhez osztották be, szolgálatukat távol hazájuktól kellett teljesíteniük.

A székely határőr-intézményt az 1851. január 22-én kelt császári leirattal oszlatták fel, a két székely gyalogezredet sorgyalogezreddé szervezték – az 1866. évi osztrák–porosz háborúban már a serezek kötelékében harcoltak a katonák a königrätzi csatában.

Gottfried Barna a dualizmus, majd az első világháború időszakának székely határőrizet-, határvédelem-történetét – illetve a háború hadieseményeinek egy részét – foglalta össze mintegy ötven oldalon. Tanulmányában a különböző, határfelügyelettel meg-

bízott katonai szervek történetét és feladataikat tekinti át. Írásának tanulsága, hogy a határőrizetet Székelyföld vonatkozásában is kizárólag összbirodalmi keretek között képzelték el, illetve valósították meg. Ebben az időszakban már régen nem beszélhetünk önálló székely hadszervezetről, a Monarchia hadkiegészítési rendszere ugyanis a birodalom minden területére kiterjedt. A háború kitörésekor Székelyföldre is jellemző volt, ami a birodalom többi részére: a székelyföldi kiegészítésű ezredek (gyalog- és huszárezredek, tábori ágyús ezredek) a legkülönfélébb hadszínterekre lettek rendelve. Ebben a helyzetben érte Székelyföldet a román hadüzenet 1916-ban: székely katonák gyakorlatilag nem tartózkodtak szülőföldjükön, azt idegen haderővel, birodalmi német seregekkel és a Monarchia számtalan területéről érkezett katonákkal kellett megvédeni, akik sorai-ban elvértve, nagyon kis létszámban voltak a szülőföldjükért küzdő székelyek.

1918 után a székelység kisebbségi létben élt Nagy József szavaival: „a katonáskodás emlékezetével” 1940 őszéig. Észak-Erdély visszakerülése után gyakorlatilag azonnal megkezdődött a határvédelem újjászervezése az újkori székely határőrvidék modern keretek közti visszaállításának igényével. Ez nemcsak egy katonai szervezet felállítását jelentette, hanem mindez – tekintettel a székelység zsákszerű területi elhelyezkedésére – egyfajta nemzeti, korporatív összefogás, ideológia alapján, a nemzeti társadalompolitika jegyében egy új, korszerű társadalmi berendezkedés kialakítását is jelentette volna. Korántsem feltárt még a folyamat minden mozzanata, Illésfalvi Péter és Nagy József a székely határvadászok, határőrök közül Szépvíz és a Gyimesek területének katonai szervezettörténetét és a második világháború alatti történetét írta meg. A szervezettörténeten kívül bepillantást kapunk a helyőrségi élet mindennapjaiba, a kiképzés eseményeibe, melyek epizódjait interjúkból, visszaemlékezésekből (Kánya Illés, Both József) ismerhetjük meg. A kiválasztott terület, illetve az ott működő 32. határvadász-zászlóalj történetét áttekintve, az alatt a négy év alatt, amíg az alakulat fennállt, számtalan határincidents történt. Ami pedig a hadszervezés és a társadalmi bázis és ezen belül a társadalmi viszonyok kohéziójának kérdését illeti, a székely határőr-zászlóalj járásokként, századaik községeként, sőt szakaszaik falvanként lettek kialakítva. A parancsnoki beosztásokba kezdettől tapasztalt, az első világháborúban harcedzett, idősebb katonák kerültek, akiknek zöme értelmiségi volt, a tiszthelyettesek pedig főleg a földművesek, iparosok, kereskedők köréből kerültek ki. Mivel a katonai teljesítmény volt a meghatározó, ezért gyakran vagyonos katonák kerültek beosztottként vagyontalan tisztek alárendeltségébe. A létszám zászlóaljanként kb. 900-1100 fő volt. Az alosztályokat mindenhol a helyi parancsnokok szervezték meg, s a továbbképzés tanfolyamok keretén belül zajlott – az önszerveződés modern kori, működőképes példáját szolgáltatva. A kötet 283. oldalán a székely határőr-zászlóalj területi elhelyezkedéséről egy kiváló, szemléletes térkép ad összefoglalót. A szervezőelvet életképességét, a szervezőmunka hatékonyságát mutatja, hogy amikor 1942 júniusában Kállay Miklós miniszterelnök megsejmelte székelyföldi körútján a csíkszeredai alakulatokat, a látottakkal meg volt elégedve. Amivel több probléma akadt, az a sajátos Székely Határőrség beillesztése a Honvédség hadrendjébe. A székely férfilakosság katonai igénybevétele ugyanis ebben a rendszerben aránytalanul nagyobb volt, mint az ország többi területén. A helyi kiképzés idején megoldatlan volt az élelmezés, mert a székely határőrök csak mozgósításkor kaptak honvédségi élelmezést, máskor a sajátjukkal kellett beérniük. Megoldatlan volt eleinte egészségügyi ellátásuk, amit 1943 tavaszára sikerült „orvosolni”.

1943. október 1-jétől jelentős szervezeti változtatásokat vezettek be a m. kir. Honvédségnél, amelyek a 9. székely határvadász-dandárt is érintették: a megnövekedett létszám és alakulatszámok miatt új, hatékonyabb, közbülső vezetési szinteket kellett kialakítani. Ezért a dandár alárendeltségében megszervezték a 65., 67. és 70. székely határvadász-csoport-parancsnokságokat. Ennek részletes bemutatása következik a kötetben, térképre vetítve (a 292. oldalon lévő, a m. kir. Honvédség 1943. évi észak-erdélyi elhelyezkedéséről készült vázlat megérdemelt volna minimum egy teljes oldalt, sőt kettőt, hogy ne nagytóval kelljen tanulmányozni).

A békeidőszakhoz képest alapjaiban változott meg a helyzet, amikor a második világháború eseményei miatt már az első világháború után születettek tömegeinek kellett a hadseregbe vonulniuk. A négy székely vármegye területén 12 sorozóbizottság működött, s a több mint 20 000 főből több mint 17 000-et találtak alkalmasnak a katonai szolgálatra. Lesújtó eredményeket hozott az orvosi vizsgálat: a levettek fizikai állapota gyenge volt az általános alultápláltság miatt. Ennek ellenére arányaiban ugyanannyi katonát soroztak be, mint az ország többi területén. Érdekes adalékokat tudunk meg a továbbiakban a bevonulatról, az újoncok kiképzéséről, ismételten kortársi visszaemlékezések alapján.

A tanulmány következő fejezete a 701. határvadászcsoport 1944. tavaszi mozgósítását írja le nagy részletességgel egyrészt levéltári forrásokra alapozva, másrészt a száraz adat-narratívát színesítve ismételt kortársi emlékek felidézésével. A szerzők az alapos feltárás eredményeként megállapítják: 1944-re a székelyföldi társadalom a nehéz gazdasági helyzet ellenére létrehozott egy hadszervezetet, melynek mentén a társadalom átszervezésének folyamata is megkezdődött – egy jobboldali-konzervatív ideológia szellemében, alapvetően a katonai hadvezetés által befolyásolt módon. Azt a kérdést, hogy ez mennyire volt korszerű, társadalmi szempontból előremutató jelenség, a szerzők nem teszik föl, mert egy elmaradott társadalmi struktúrát nem lehet három-négy év alatt megváltoztatni. Katonailag azonban mindenképpen sikeres és hatékony volt ez a szervezőelv és -erő, hiszen a szűkös anyagi körülmények közepette a székelyek határvédelmi ereje messze meghaladta azt, ami elvárható lett volna.

A tanulmány a Gyimesek és Felcsík térségében zajló 1944. évi hadi eseményekkel zárul. A székely határőr-zászlóaljkat '44 júliusában mozgósították, s a katonák a mezőgazdasági munkáikat félbehagyva vonultak be alakulataikhoz. A szerzők a harcokat, hadműveleteket szemléletes térképekkel tették értelmezhetővé (a 310., 312., 315., 320., 325. oldalon kiválóak a térképek, de a 328. oldal felső térképe sajnos ismét parányira sikeredett). A háborúban a székely határőr-zászlóaljaknak ugyan a többihez képest minimális vesztesége volt a székelyföldi harcokban, de a visszavonuló katonák közül sokan veszítették életüket, nyugati és szovjet fogságba kerültek, ahonnan a túlélők zöme 1946-ban, a többiek majd 1948-ban térhettek csak haza.

A kötet használatát, a téma további megismerését Székelyföld hadtörténetét tárgyaló, a tanulmányok hivatkozásaiiban nem szereplő, további, fontosabb munkákat tartalmazó, kitűnő, korszakokra osztott válogatott irodalomjegyzék és a személynévmutató szolgálja, majd a szerzői gárdát bemutató összefoglalás zárja.

Kincses Katalin Mária